

www.KBY.org.il

מאמר לחנוכה

ג' מידות וי"ג פרצות

ראש הישיבה, הרב מרדכי גרינברג שליט"א

יון החשיכה עיניהם של ישראל "שהיו אומרים כתבו לכם על קרן השור אין לכם חלק באלוקי ישראל".
אם היעד של היונים היה להביא את ישראל לידי כפירה בה', די היה אם היו מודים שאין להם חלק באלוקים, ומדוע דווקא אלוקי ישראל?

דבר דומה מצינו בתפילת הימים הנוראים: "מלוך על כל העולם כולו בכבודך... וידע כל פעול כי אתה פעלתו... ויאמר כל אשר נשמה באפו, ה' אלוקי ישראל מלך". אם אנו מצפים שהאומות כולם יכירו באלוקים, מדוע דווקא באלוקי ישראל, הרי אלוקי כל הארץ יקרא!

וכך מצינו גם בתפילת משה: "ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה", ואמרו חז"ל שביקש משה שלא תשרה שכינה על עם אחר. מדוע צרות העין הזאת, והרי כשביקש יהושע "אדוני משה כלאם", אמר משה מתוך רוחב לב: "המקנא אתה לי, מי יתן והיה כל עם ה' נביאים כי יתן רוחו עליהם".

מה חידשה היהדות בנושא האמונה, הרי ישנם דתות נוספות המאמינות בבורא עולם? אלא שהיהדות טוענת שאמונה אינה רק חכמה ופילוסופיה, לא אקסטזה רוחנית ואף אינה מצטמצמת במעשים וטכסים דתיים.

עה"פ "לאהבה את ה' אלוקיכם, ללכת בכל דרכיו ולדבקה בו" (דברים י"א כ"ב) דרשו בספרי: אלו דרכי הקב"ה שנא' "ה' א-ל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת... ונקה". ואומר "כל אשר יקרא בשם ה' ימלט" (יואל ג'). וכי איך אפשר לו לאדם שיקרא בשם ה'? אלא מה המקום נקרא רחום וחנון, אף אתה הוי רחום וחנון, מה הקב"ה נקרא צדיק, שנא' "צדיק ה' בכל דרכיו", אף אתה הוי צדיק. הקב"ה נקרא חסיד, אף אתה הוי חסיד. לכך נאמר "כל אשר יקרא בשם ה' ימלט".

ובמקום אחר, עה"פ "אחרי ה' אלוקיכם תלכו" - וכי אפשר להלך אחר השכינה, והלא אש אוכלה הוא! אלא הלך אחד מידותיו, מה הוא מלביש ערומים אף אתה הלבש ערומים, מה הוא מבקר חולים אף אתה בקר חולים וכו'.

וע"ז אמר הנביא: "אתם עדי נאום ה' ואני א-ל", ודרשו חז"ל: אם אתם מעידים עלי אני אלוקים, ואם אין אתם מעידים, כביכול אינני אלוקים, ואיך ישראל מעידים על מציאותו? רק בזה שהם חיים ומגלים בחייהם את המידות האלויות. וכמ"ש: "זה א-לי ואנוהו", אני והוא - אבא שאול אומר, מה הוא רחום וחנון, אף אתה היה רחום וחנון.

וכך סיים הרמב"ם את ספרו מורה נבוכים: לאחר שהביא את הפסוק בירמיהו "אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו, אל יתהלל עשיר בעשרו, כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי אני ה'

עושה חסד משפט וצדקה בארץ, כי באלה חפצתי נאום ה'", וכתב ע"ז הרמב"ם: כי בפסוק זה בהבהירו את התכלית הנאצלת ביותר, אין הוא מסתפק בהשגתו יתעלה בלבד, שהרי לו זאת היתה כוונתו היה אומר: השכל וידוע אותי כי אני אחד, או כי אין לי תמונה, או כי אין כמוני וכיו"ב. אבל אמר שיש להתפאר בהשגתי ובידיעת תארי, והכוונה למעשיו, כמו שהבהרנו באשר לדברו "הודיעני נא את דרכיך ואדעך למען אמצא חן בעיניך", והבהיר לנו בפסוק זה שהמעשים שאתה חייב לדעת ולחקות הם "חסד משפט וצדקה", והוסיף ענין "בארץ", כי זה ציר התורה, ולא כטענת עזי הפנים הסוברים שהשגתו ית' פוסקת אצל גלגל הירח ושהארץ על מה שבה מופקרת. "עזב ה' את הארץ" (יחזקאל ט' ט') וכו'. ואח"כ השלים הענין ואמר: "כי באלה חפצתי נאום ה'". כלומר, מטרתי שיהיו מכם חסד משפט וצדקה בארץ באופן שהבהרנו באשר ל"ג מידות, שהכוונה היא להדמות אליהן ושזאת תהיה התנהגותנו. התכלית שאותה ציין בפסוק זה, שהוא הבהיר ששלמות האדם שבה יתפאר באמת היא מה שהגיע להשיג הא-ל ית' כפי יכולתו, וידוע כיצד היא השגחתו בברואיו וכו', ואותו אדם יתכוון בהתנהגותו תמיד לחסד משפט וצדקה מתוך הידמות אל מעשיו, כמו שהסברנו מספר פעמים בספר זה.

וכך פירש הרמב"ם בח"א פנ"ד על בקשת משה "הודיעני נא את דרכיך ואדעך וכו'", התבונן אלו דברים מופלאים כלולים באמרה זאת, שהוא אומר הודיעני נא את דרכיך ואדעך - כי כאשר ידע הדרכים ידע אותן. ודבריו "למען אמצא חן בעיניך" הם ראיה לכך, שמי שידע את הא-ל הוא אשר ימצא חן בעיניו, לא מי שצם ומפלל בלבד. יתר על כן, כל היודע אותו הוא הרצוי והמקורב, וכל שאינו יודע אותו הוא השנוא והמורחק. ולפי מדת הידיעה ואי הידיעה, יהיו שביעות הרצון והשנאה, הקרבה והרחוק.

ובהמשך שם כ' הרמב"ם ש"הודיעני נא את דרכיך" היינו מה שחכמים קוראים מידות, י"ג מידות. ושם זה ניתן לתכונות אופי.

ומסיים שם: שתכלית מעלת האדם היא להידמות אליו ית' במידת היכולת, כלומר שנדמה מעשיו למעשיו. לאמר - מה הוא רחום אף אתה רחום וכו'.

ובזה ביארנו בליל סליחות מה שאמרו במדרש על י"ג מידות, שהקב"ה נתעטף בטלית כשליח צבור ואמר למשה שאם ישראל יעשו כסדר הזה אני סולח להם, ואף שאנו קוראים כל שנה י"ג מידות ולא נושענו, אלא הכוונה "לעשות כסדר הזה" ולא רק לומר אותו.

כך אנו מעידים על רבש"ע בארץ. "אתם עדי". וזה תפקידם של ישראל "ונברכו בך כל משפחות האדמה", כפירש"י, אדם אומר לבנו "תהא כאברהם".

ודרשו חז"ל על הפסוק "ואהבת את ה' אלוקיך", שאין הכוונה שתאהב אותנו, אלא אהיבהו על הבריות כאברהם אביך שהאהיב שם ה' על הבריות כמש' "ואת הנפש אשר עשו בחרן". וכמ"ש ביומא פ"ו, ואהבת את ה' אלוקיך - שיהא שם שמים מתאהב על ידך, שיהא קורא ושונה ומשמש ת"ח, ויהא משאו ומתנו באמונה ודיבורו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו - אשרי לו לפלוני שלמד תורה, ראו כמה נאים דרכיו, כמה מתקנים מעשיו, עליו הכתוב אומר "ויאמר לו עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר", אבל מי שקורא ושונה ואין משאו ומתנו באמונה ואין דיבורו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו, אוי לו לפלוני שלמד תורה, אוי לו לאביו שלמדו תורה, אוי לו לרבו שלמדו תורה, פלוני שלמד תורה, ראו כמה

מקולקלן מעשיו וכמה מכוערין דרכיו, ועליו הכתוב אומר "באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו", ופירש"י: את זו קרא הכתוב חילול השם, כאשר אדם חשוב עובר עבירה ופורענות באה עליו, והכל אומרים מה הועילו לו. ראה החסידים והחכמים, רעה באה עליהם, שנא' "ויחללו את שם קדשי", ובמה חללוהו? באמור עליהם הנכרים שגלו ביניהם, ראו עם ה' אלה ולא יכול להצילם, נמצא שם שמים מתחלל וכבודו מתמעט.

מספר המדרש (דב"ר עקב סוף פ"ג): מעשה בשמעון בן שטח שלקח חמור אחד מישמעאלי, הלכו תלמידיו ומצאו בו אבן אחת תלויה לו בצוארו. אמרו לו: רבי, "ברכת ה' היא תעשיר". א"ל ר' שמעון בן שטח: חמור לקחתי, אבן טובה לא לקחתי. הלך והחזירה לאותו ישמעאלי. וקרא עליו אותו הישמעאלי: ברוך ה' אלוקי שמעון בן שטח. הרי מאמונתו של בשר ודם אתה יודע אמונתו של הקב"ה. ופירשו שם: ששמעון בן שטח הלך בדרכי ה', וממנו על דרך אמונתו של הקב"ה.

וזה החידוש הגדול של עם ישראל בעולם, והוא הדבר המאפיין אותם, וע"כ נקראו "בנים אתם לה' אלוקיכם". ואמר ר' יהודה בקידושין - בזמן שאתם נוהגים מנהג בנים. אמנם ר"מ חולק עליו וס"ל שבין כך ובין כך קרויים בנים, וכ' הגר"א בהל' ריבית שהלכה כר"מ, ומ"מ גם ר"מ מודה שתיאור בנים הוא מצב התכונות והאופי, ואף שלא תמיד הדבר ניכר בפועל, מ"מ כך הוא בכח. וכמ"ש: ג' סימנים יש באומה זו - רחמנים ביישנים וגומלי חסדים (יבמות ע"ט).

וזו התכונה המאפיינת שמצא הקב"ה בזרע אברהם: "כי ידעתיו אשר יצוה את בניו ואת אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט". וכבר דייקו שאין הכתוב מחולק לשניים, א'. דרך ה' שזה מה שבין אדם למקום, ב'. ועשו צדקה ומשפט, מה שבין אדם לחבירו, שהרי הכתוב לא אומר "ועשו צדקה ומשפט", אלא לעשות צדקה, כלומר דרך ה' היא לעשות צדקה ומשפט.

ואלו הן י"ג מידות, היינו מלבושין, כמ"ש בתרגום: "ולבש הכהן מדו בד" - לבושין דבוין, וכשאנו מתנהגים ע"פ אלו המידות, הרי זה כאילו אנו לבושים בהם, וכך מתגלה הקב"ה על ידינו בעולם, כמ"ש הרב קוק: "כנס"י מלבשת את האלקות המתגלה בעולם".

וע"ז נאבקים ישראל ואומות העולם ובראשם יון, שבאמת כולם מאמינים בה', כפי שמסופר בדניאל, שאפי' נבוכדנצר קרא לו "אלהא דאלהיה", שיש בורא עולם שהוא הסיבה הראשונה, אך לא מקובל עליהם מה שישראל מייצגים בעולם, אלקים המתגלה ע"י י"ג מידות, ושמעשי בני אדם מתחייבים מן המידות האלקיות.

לדוגמא: במחזה "אחי גיבורי התהילה" מסופר על סנטור רומאי שנשלח לארץ כדי לברר האם ראוי יהודה להיות בת ברית של רומי. הסנטור מבטא בתשובתו את הבוז והזלזול שהוא רוחש ליהודים על שיש להם חוקים תפלים וחסרי טעם כגון המצוה לשבות ביום השביעי ולשחרר עבדים אחר שש שנות עבדות, ובכלל, על מיעוט העבדים המצויים בה. כשברומא יש עשרים ושלושה עבדים על כל אזרח בן חורין, יש ביהודה עבד אחד על כל עשרים ושלושה אזרחים. והוא מספר על משפט שנכח בו, כשמעון החשמונאי שפט נער עבד שברח מאדונו על שזה הכהו והתעמר בו. במקום לסרוק את בשרו של הנער במסרקות של ברזל ולתלות את עורו בכיכר העיר, מזהיר שמעון את אדונו שלא יעיז לרצוע את הנער עד היובל.

מסקנתו של הסנטור: היהודים אין לתת אימון בהם לעולם, ולא יגשר גשר של הבנה ביניהם לבין המערב, כל המושכלות אצלנו ע"ד חרות האדם וכבודו זרים להם, היהודים בעצם הוויתם סכנה הם לרומא, שכן הם מערערים על עיקר העיקרים של תרבות המערב, על בית עבדים חפשי. אפי' הם מועטים אפי' הם מסתפקים בארצם הזעירה, חלילה לנו מהסיח דעתנו מסכנתם, צר העולם מהכיל את רומא ואת יהודה גם יחד. (נחמה ליבוביץ' שימות עמ' 13).

ואכן זו מגמתם של ישראל, להביא את העולם להבנה שה' אינו רק מלך העולם, אלא "שה' מלך העולם הוא אלקי ישראל", דוקא אלקים המתגלה ע"י ישראל, באורחות חייהם, בתכונתם, בצדק ובמשפט.

וע"כ לא נשקוט ולא ננוח עד שיאמר כל אשר נשמה באפו - "ה' אלקי ישראל מלך". ולכן ביקש משה "ונפלינו אני ועמך וכו'", שאין כאן קמצנות, אלא שאם תשרה שכינה גם על שאר האומות, הרי זה לגיטימציה, שיש השראת שכינה גם במקום שאין י"ג מידות, ושה' אינו חפץ דוקא בחסד משפט וצדקה.

וזהו שאמרו היונים "כתבו לכם על קרן השור וכו'". שהרי פעמים הרבה מכונה יוסף בשם שור "בכור שורו הדר לו", "כי ברצונם עקרו שור". יוסף מציין את הצד האוניברסאלי של היהדות, לעומת יהודה שהוא הפן הייחודי של ישראל. וע"כ "את יהודה שלח להורות לפניו גושנה" - להקים לו בית מדרש, ואילו יוסף: "שלחני אלקים למחיה לפניכם" - הוא ממונה על הצד הכלכלי, החיצוני, וע"כ הוא יפה תואר, מסלסל בשער, יודע שבעים לשון, וע"פ דרשת חז"ל "עדות ביהוסף", שרק ג' אותיות משם ה' מצויות בשמו, שהוא קידש ה' בצנעא, לעומת יהודה שכל אותיות ה' בו, שקידש ה' בפרהסיא. "היתה יהודה לקדשו". וזהו שאמרו היוונים לכתוב על קרן השור, לכאורה זוהי שיטת יוסף, אין לנו חלק באלקי ישראל, המשיכו להאמין בה' בורא עולם, אך תהיו ככל העמים, כיוסף המייצג את הצד השווה שיש לישראל עם אומה"ע, ולא דוקא אלקי ישראל.

בסדר התפילות שבסוף ספר אהבה כ' הרמב"ם שבחנוכה אומרים על הניסים עד "ואח"כ באו בניך". ובפורים לא כתב עד היכן אומרים.

כתוב בנבואת חגי (פ"ב ו'): "כי כה אמר ה' צבאות, עוד אחת מעט היא ואני מרעיש את השמים ואת הארץ ואת הים ואת החרבה", ופירש"י שם: אני מרעיש בניסים לבני חשמונאי ויבינו ששכינתי שורה בבית הזה.

תכלית הניסים שהיו במקדש, שהשראת שכינה בישראל דוקא, ומכאן התואר המיוחד בנים, וע"כ יש חשיבות מיוחדת לכך שאח"כ באו בניך לדביר ביתך, וזוהי כוונת הרמב"ם. כי היונים רצו להסיר תואר בנים, כדי שה' יהיה כלל עולמי ולא קשור דוקא לישראל.

למעלת תואר הבנים כ' הרמח"ל במסילת ישרים (פי"ח), ששורש החסידות אינו בזה שהחסיד מקיים כל המצוות, אלא שמי שאוהב את הבורא הרי הוא כבן האוהב את אביו, שאינו מצפה לצווי של אביו, אלא כשמבין שזהו רצונו של האב, הרי הוא שמח לעשות. ומעתה מובן מ"ש הגמ' בב"ב (י): בזמן שאתה עושים רצונו של מקום אתם קרויים בנים, ובזמן שאין עושים רצונו של מקום נקראים עבדים. והגדר של עושים רצונו של מקום אין הכוונה רק שמקיימים כל מה שאמר, אלא שמבינים מהו רצונו ופועלים לעשות רצונו. וכמ"ש התוס' בברכות לה, שהגמרא אומרת בתחילה שפ' "והיה אם שמוע" איירי בעושים רצונו, ואח"כ אמרה שלדעת רשב"י איירי פ' "והיה אם שמוע" באין עושים רצונו, וכ' התוס' שעושים רצונו אך לא

לגמרי, שאינם צדיקים גמורים, והיינו, שיש עושין רצונו, שכל מה שמבקש עושין, ויש שעושים מעבר למה שמבקש. וכן כ' הנצי"ב בפרשת תרומה על מאמר הגמ' שהכרובים פניהם איש אל אחיו בעושין רצונו, ופי' שרצונו של מלך שכל מי שראוי להיות בן חיל שיהא בן חיל, ומי שאינו רוצה אינו חוטא, ומ"מ מקרי אין עושין רצונו של מקום.

ותואר זה של בנים עושי רצונו רצו היוונים לעקור, כי זה מפריע לאורח חיים שלהם, וע"כ מדגישים בתפילה "ואח"כ באו בניך לדביר ביתך", ומדגיש הרמב"ם לומר זאת, כי בס' אבודרהם כ': והמון העם אינם אומרים "ואח"כ באו בניך", ונכון לאמרו כי הוא עיקר הנס.

"על הניסים ועל הפורקן", וכן מסיימים "ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופורקן". ופורקן הוא ל' פדיה, ומהו ענין הפדיה?

בס' ימי חנוכה לר"ד כהן שליט"א, הביא מר' אייזיק חבר, עה"פ "בעצלתיים ימך המקרה", שנעשה שונאו של הקב"ה מך ורש (סוף פ"א דמגילה) כי ישראל ומיכאל בשניהם יש אותיות א"ל, וי' שמורה על מדרגה עליונה של ישראל, וכשאינן עושין רצונו של מקום מסתלק שם ה' והי' ונשאר מך ורש, וישראל ומיכאל יורדים ממדרגתם.

ובביה"ל פ' ויגש כ' על הפסוק "אל תירא מרדה מצרימה, אנכי ארד עמך ואנכי אעלך גם עלה", שכאן הובטח לישראל ההבטחה הגדולה שבכל ההבטחות, שלא יהיה גילוי שמו בעולם רק ע"י ישראל. והוא הירושלמי ששיתף הקב"ה שמו בישראל. משל למלך שהיה לו מפתח פלטרין ועשה לו שלשלת שלא תאבד, וכך עשה ה' בישראל שהכניס שם א-ל בשמם. וז"ש יהושע "וישמעו הכנעני ונסבו עלינו והכריתנו את שמינו מן הארץ, ומה תעשה לשמך הגדול שהוא משותף בנו".

וכ' המהר"ל שאין הכוונה דוקא לשמרם בגלות בין האומות, אלא אף כשאינם בגלות, שלא יבטלו ביניהם, והיינו, שלעולם יהיו מיוחדים. "כי חלק ה' עמו". (נצח ישראל פ"י) והיינו שכאשר ישראל עושים רצונו של מקום וכנ"ל, הרי הם מחוברים ודבוקים בה', ואז השם הגדול בתוכם.

והנה דרשו חז"ל: "וישא משלו ויאמר אוי מי יחיה משומו א-ל" - א"ר יוחנן אוי לה לאומה שתמצא בשעה שהקב"ה עושה פדיון לבניו, מי מטיל כסותו בין לביא ולביאה בשעה שמזדקקין זה לזה. והכוונה שדרשו "משומו א-ל", כשהקב"ה שם את שמו א-ל בישראל, מי יעיז להפריע. כי כשישראל בגלות שם השם נסתר, וכשיחזור לגאול אותם, שוב חוזר ושם שמו ביניהם, וזה נקרא פדיון לבניו וה"ז כלביא ולביאה המזדקקין זה לזה.

והרמב"ן בבראשית (מ"ט י') כ' שהחשמונאים היו חסידי עליון, וענין החסידות כבר ביארנו שהיא כשעושים רצונו של מקום, וע"כ הודגש אצל התואר "בנים", והם גרמו לחיבור עם השם הגדול וה"ז פדיון לעם ישראל ולשמו, ששניהם בגלות ועתה נפדו ונחברו זה עם זה.

וכך אמרו בתדב"א פרק י': כל מי שעושה משפט וצדקה ומקיים נפשות, כאילו פדה את הקב"ה ואת ישראל מן העכו"ם ועליו הכתוב אומר: "פדה בשלום נפשי". באותה שעה אומר הקב"ה: מי פדה אותי ושכינתי ואת ישראל מבין העכו"ם - מי שעושה צדקה ומשפט.

וזו תכונתם של ישראל, שעליהם נאמר "כי ידעתיו אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט".

הרי שבעשיית צדקה ומשפט פוּדֵין לקב"ה, וכשהצליחו להתגבר על היוונים והתנהגו בחסידות ועשו רצונו של מקום, שוב שיתף ה' שמו ביניהם וזוהי הפדיה לישראל ולה'. ולכן מודגש ענין הפורקן - הפדיון, לעם ישראל כמו לה', וכמ"ש "ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך", הרי גם לך חזר השם הגדול, ולכן קבעו שמונת ימי חנוכה "להודות ולהלל לשמך הגדול".

בפזמון שאחר ההדלקה אומרים: "יונים נקבצו עלי... ופרצו חומות מגדלי", ובמס' מדות תנן שי"ג פרצות פרצו מלכי יון בסורג שמקדש, וכנגדן תיקנו י"ג השתחוואות, וההשתחוואה מורה על התבטלות וההודאה לפני הקב"ה, והיוונים רצו לבטל הקדושה שבישראל שהיא יחודן - היינו י"ג מדות הרחמים, וחזרו ישראל וסתמו הפרצות והשתחוו להורות שהם מבטלים מבטלים עצמם כלפי י"ג המדות .

ובזה יבואר סוף הפזמון: "ומנותר קנקנים נעשה נס לשושנים", שבסוף י"ג מדות מוזכר "ונקה לא ינקה", שיש שם שם ההוי-ה, וכשנוציא קן וקן יותר השם, שהוא יסוד מדת הרחמים והוא השם הגדול. ומנותר קנקנים נעשה הנס, וזהו "ולך עשית שם גדול", "ולהודות לשמך הגדול".

ויש מבארים בזה דברי האר"י שיש לומר בברכה "להדליק נר חנוכה", ולא "נר של חנוכה", שיש ענין לומר הברכה בי"ג תיבות ולא בי"ד.

<http://www.kby.org.il/hebrew/torat-yavneh/view.asp?id=5066>